

Dekalog v judovski percepciji

I. SPLOŠNE ZNAČILNOSTI DEKALOGA UVODNA POJASNILA

V uvodnih poglavjih se bomo na podlagi izsledkov že znanih in splošno sprejetih razlag na kratko seznanili s številčenjem in (raz)delitvijo zapovedi, izvirno obliko in avtorstvom dekaloga ter se umestiti v znane in manj znane tokove razmišljanj, dognanj in spoznanj. Kot izhodišče za nadaljnjo razpravo bodo zadoščale "pavšalne" in splošno sprejete ugotovitve. Uvodne strani bodo služile zgolj osvetlitvi in natančni določitvi predmeta študije, kjer bomo govorili o vlogi in pomenu, ki ga ima dekalog v judovski misli in percepciji.

ŠTEVILČENJE ZAPOVEDI V DEKALOGU

"Deset besed" ali dekalog (gr. déka "deset" in lógos "beseda") se v Svetem pismu, v Peteroknjižju, nahaja na dveh različnih mestih; v Drugi Mojzesovi knjigi (2 Mz 20,2–17) ter v Peti Mojzesovi knjigi (5 Mz 5,6–21). Narativno gledano je poimenovanje kasnejšega izvora (prim. 2 Mz 34,28), saj se prvič prvič pojavi šele veliko kasneje pri obnovitvi zaveze, ko je Bog naročil Mojzesu, naj na plošči napiše besede zaveze, tj. deset

besed.¹ Namera svetopisemskega avtorja ob tem ni povsem jasna, saj "deset besed" vsebuje več kot deset imperativnih glagolov in jih je zato mogoče razdeliti na več načinov. To je biblične strokovnjake privedlo do različnih, mestoma razhajajočih številčenj, celo do različnega števila zapovedi.

Od številnih možnih načinov številčenja zapovedi bomo predstavili tri splošno sprejete² številčne sheme: Avguštinovo, Filonovo in talmudsko.³ Prva, ki jo zastopa tudi Rimsko-katoliška cerkev, zagovarja delitev, ki nosi ime latinskega očeta Avgušтина. Avguštinova shema kot prvo zapoved upošteva besedilo 2 Mz 20,(2)3–6 (= 5 Mz 5,(6)7–10). Za razliko od ostalih dveh shem, ki kot prvo zapoved upoštevata krajša odseka,⁴ Avguštinova na začetku zajema veliko enoto, kar narekuje potrebo po razdelitvi zadnje vrstice, ki zadeva željo (2 Mz 20,17 = 5 Mz 5,21). Zadnjo vrstico (2 Mz 20,17 = 5 Mz 5,21), ki v ostalih shemah predstavlja deseto zapoved, Avguštin razdeli na dve zapovedi, da dobi še deseto zapoved. To seveda ne pomeni, da je Avguštinova deseta zapoved posledica številčnih spekulacij, saj je k tej delitvi je pripomogla tudi slovnična oblika. Glagol poželenja se v zadnji vrstici ponovi dvakrat (v 5 Mz se pojavita dva

različna glagola poželenja), vsakič z drugačnim objektom, kar lahko nakazuje na dve različni zapovedi (Sarfatti 1990, 409).

Drugačno razporeditev opazimo v ostalih shemah. Filonova shema, četudi bi jo lahko mirne vesti poimenovali tudi Flavijeva, kot prvo zapoved upošteva besedilo 2 Mz 20,3 (= 5 Mz 5,7). Vrstica 2 Mz 20,17 = 5 Mz 5,21 zaradi tega dejstva ostane nerazbita in tvori deseto božjo zapoved. Tretji način oštevilčenja je sprejet v večini judovske tradicije, kjer je "Jaz sem Gospod" (2 Mz 20,2 = 5 Mz 5,6) prva zapoved, izdelovanje in čaščenje malikov pa druga (2 Mz 20,3-6; 5 Mz 5,7-10). Vrstica 7 (= v. 11) je upoštevana kot tretja zapoved, vrstice 8-11 (v. 12-15) kot četrta. Ostali del besedila 2 Mz 20,7-17 (= 5 Mz 5,11-21) je po vrsticah razdeljen na ostalih sedem zapovedi, kakor sledi v spodnjih dveh tabelah:

	(A) Avguštinova shema¹¹		(F) Filonova shema¹²		(T) Talmudska shema¹³	
	2 Mz 20	5 Mz 5	2 Mz 20	5 Mz 5	2 Mz 20	5 Mz 5
1. beseda	3-6	7-10	3	7	(1-)-2	(4-)-6
2. beseda	7	11	4-6	8-10	3-6	7-10
3. beseda	8-11	12-15	7	11	7	11
4. beseda	12	16	8-11	12-15	8-11	12-15
5. beseda	13	17	12	16	12	16
6. beseda	14	18	13	17	13	17
7. beseda	15	19	14	18	14	18
8. beseda	16	20	15	19	15	19
9. beseda	17a	21a	16	20	16	20
10. beseda	17b	21b	17	21	17	21

V slovenskem standardnem prevodu (SSP) bi bila Talmudska shema, ki predstavlja večino judovske tradicije in na katero se bom skliceval v nadaljnje, s prvo zapovedjo "Jaz sem Gospod" (2 Mz 20,2 = 5 Mz 5,6) videti, kot sledi spodnji v tabeli (Talmudska shema (T)). Tabela hkrati že napoveduje naslednje poglavje; po tem, ko smo jasno določili obseg besedila, ki ga zajema posamezna zapoved, je namreč nujno, da se na kratko posvetimo zgradbi celotnega dekaloga.

A	F	T	2 Mz 20,2-17	5 Mz 5,6-21
/	/	1	2 Jaz sem GOSPOD, tvoj Bog, ki sem te izpeljal iz egiptovske dežele, iz hiše sužnosti.	6 Jaz sem GOSPOD, tvoj Bog, ki sem te izpeljal iz egiptovske dežele, iz hiše sužnosti.
1	1 2	2	3 Ne imej drugih bogov poleg mene!	7 Ne imej drugih bogov poleg mene!
			4 Ne delaj si rezane podobe in ničesar, kar bi imelo obliko tega, kar je zgoraj na nebu, spodaj na zemlji ali v vodah pod zemljo!	8 Ne delaj si rezane podobe, ničesar, kar bi imelo obliko tega, kar je zgoraj na nebu, spodaj na zemlji ali v vodah pod zemljo!
			5 Ne priklanjaj se jim in jim ne služi, kajti jaz, GOSPOD, tvoj Bog, sem ljubosumen Bog, ki obiskujem krivdo očetov na sinovih, na tretjih in na četrtyh, tistih, ki me sovražijo,	9 Ne priklanjaj se jim in jim ne služi, kajti jaz, GOSPOD, tvoj Bog, sem ljubosumen Bog, ki obiskujem krivdo očetov na sinovih in na tretjih in na četrtyh, tistih, ki me sovražijo,
			6 toda izkazujem dobroto tisočem, tistim, ki me ljubijo in izpolnjujejo moje zapovedi.	10 toda izkazujem dobroto tisočem, tistim, ki me ljubijo in izpolnjujejo moje zapovedi.

2	3	3	7 Ne izgovarjaj po nemarnem imena GOSPODA, svojega Boga, kajti GOSPOD ne bo pustil brez kazni tistega, ki po nemarnem izgovarja njegovo ime!	11 Ne izgovarjaj po nemarnem imena GOSPODA, svojega Boga! Kajti GOSPOD ne bo pustil brez kazni tistega, ki po nemarnem izgovarja njegovo ime.
3	4	4	8 Spominjaj se sobotnega dne in ga posvečuj!	12 Pazi na sobotni dan in ga posvečuj, kakor je zapovedal GOSPOD, tvoj Bog!
			9 Šest dni delaj in opravljaj vsa svoja dela,	13 Šest dni delaj in opravljaj vsa svoja dela,
			10 sedmi dan pa je sobota za GOSPODA, tvojega Boga: ne opravljaj nobenega dela, ne ti ne tvoj sin ne hči ne hlapec ne dekla ne živina ne tujec, ki biva znotraj tvojih vrat!	14 sedmi dan pa je sobota za GOSPODA, tvojega Boga: ne opravljaj nobenega dela, ne ti ne tvoj sin ne hči ne hlapec ne dekla ne tvoj vol ne osel ne katero tvoje živinče ne tujec, ki biva znotraj tvojih vrat, da si odpočijeta tvoj hlapec in tvoja dekla kakor ti.
			11 Kajti v šestih dneh je GOSPOD naredil nebo in zemljo, morje in vse, kar je v njih, sedmi dan pa je počival. Zato je GOSPOD blagoslovil sobotni dan in ga posvetil.	15 Spominjaj se, da si bil suženj v egiptovski deželi in te je GOSPOD, tvoj Bog, od tam izpeljal z močno roko in z iztegnjenim laktom! Zato ti je GOSPOD, tvoj Bog, zapovedal obhajati sobotni dan.
4	5	5	12 Spoštuječeta in mater, da se podaljšajo tvoji dnevi na zemlji, ki ti jo daje GOSPOD, tvoj Bog!	16 Spoštuječeta in mater, kakor ti je zapovedal GOSPOD, tvoj Bog, da se podaljšajo tvoji dnevi in da ti bo dobro na zemlji, ki ti jo daje GOSPOD, tvoj Bog!
5	6	6	13 Ne ubijaj!	17 Ne ubijaj!
6	7	7	14 Ne prešuštuj!	18 Ne prešuštuj!
7	8	8	15 Ne kradi!	19 Ne kradi!
8	9	9	16 Ne pričaj po krivem proti svojemu bližnjemu!	20 Ne pričaj po krivem proti svojemu bližnjemu!
9	10		17 Ne želi hiše svojega bližnjega!	21 Ne želi žene svojega bližnjega!
10			Ne želi žene svojega bližnjega ne njegovega hlapca in dekla, ne njegovega vola in osla, ne česar koli, kar pripada tvojemu bližnjemu!	Ne bodi pohlepen po hiši svojega bližnjega, po njegovem polju, hlapcu, dekli, volu, oslu ali čemer koli, kar pripada tvojemu bližnjemu.

ZGRADBA DEKALOGA

Čeprav Sveto pismo samo ne daje nobenega podatka o tem, kako je bilo deset besed razdeljenih na kamnitih tablah, na podlagi Mekílte⁵, enega najzgodnejših midrašev iz obdobja Tanaim, smemo domnevati, da jih je bilo pet na vsaki polovici diptiha:⁶

"How were the Ten Commandments arranged? Five on one tablet and five on the other. On the one tablet was written: 'I am the LORD thy God.' And opposite it on the other tablet was written: 'Thou shalt not murder.' ...On the one tablet was written: 'Thou shalt have no other god.' And opposite it on the other tablet was written: 'Thou shalt not commit adultery.' ...On the one tablet was written: 'Thou shalt not take.' And opposite it on the other tablet was written: 'Thou

shalt not steal.' ... On the one tablet was written: 'Remember the sabbath day to keep it holy.' And opposite it on the other tablet was written: 'Thou shalt not bear false witness.' ... On the one tablet was written: 'Honor thy father,' etc. And opposite it on the other tablet was written: 'Thou shalt not covet thy neighbor's wife'." (Sarfatti 1990, 408–409.)⁷

Prvo polovico zapovedi predstavljajo zakoni, ki so posledica posebnega odnosa med Izraelom in njihovim Bogom. Drugo polovico, ki jo zaznamuje družbeno-etični karakter, sestavljajo prepovedi ubijanja, prešuštvojanja, kraje, krivega pričanja in poželenja (Weinfeld 1990, 11; Greenberg 1990, 112).⁸ Prvih pet zapovedi (leva polovica diptiha) regulira odnos med Bogom in človekom. Posamezne "besede" levega diptiha lahko označimo kot:

1. prepoved mnogoboštva (2 Mz 20,2 = 5 Mz 5,6),
2. prepoved izdelovanja podob (malikovanja) (2 Mz 20,3–6 = 5 Mz 5,7–10),
3. prepoved skrutitve Božjega imena (2 Mz 20,7 = 5 Mz 5,11),
4. sobotno zapoved (2 Mz 20,8–11 = 5 Mz 5,12–15),
5. zapoved spoštovanja staršev (2 Mz 20,12 = 5 Mz 5,16).

Peto "besedo" predstavlja zapoved spoštovanja staršev (prim. 2 Mz 20,12 = 5 Mz 5,16),⁹ ki tvori most med dvema blokoma zapovedi. Med prvimi štirimi, ki zadevajo odnos do Boga, in zadnjimi petimi, ki zadevajo človeške odnose v skupnosti. Zdi se, da bi morala biti uvrščena med zapovedi, ki urejajo odnose z bližnjimi, vendar je predhodno nujno potrebno razumeti globoko religiozno zaznamovan odnos sina do staršev v Stari zavezi. Odnos med sinom in starši svetopisemski avtorji pogostvo uporabljajo za ponazoritev odnosa Izraela do Boga (prim. Jer 31,20; Oz 11,1). Zaradi tega razloga so rabini zapoved spoštovanja staršev uvrstili med zapovedi, ki zadevajo odnos do Boga.¹⁰ Filon Aleksandrijski v

spisu *Kdo je dedič božanskih reči* (Quis rerum divinarum heres) to pojasni z naslednjimi besedami:

"Peta zapoved je o spoštovanju staršev, in je prav posebno svete narave, saj se pravzaprav ne nanaša na človeka, ampak Nanj, ki je vzrok vsem stvarjem, da so posejane in da začnejo bivati, in sta po Njem tudi oče in mati spočeta – pa čeprav sama v resnici ne – ampak sta le orodje ploditve. Ta zapoved je bila vrezana na mejno črto med peterico zapovedi, ki govorijo o pobožnosti do Boga in tistimi, ki vsebujejo prepovedi krivičnih dejanj zoper naše bližnje. Umrjljivi starši so kot nekakšen mejnik nesmrtni moči, ki po zakonu narave vse spočenja in preraja, ter tudi tej naši umrljivi vrsti najnižnjega rodu dovoljuje, da jo posnema in spočenja lastne potomce." (Klun 2003,157–158.)¹¹

Na desni polovici diptiha se nahaja drugih pet zapovedi (2 Mz 20,13–17 = 5 Mz 5,16–21), ki uravnavajo človeške odnose znotraj zavezne skupnosti. Te zapovedi lahko označimo kot temeljne socialne in morale zahteve življenja v zavezni skupnosti, ki jih zazdelimo na:

1. prepoved ubijanja (2 Mz 20,13 = 5 Mz 5,17),
2. prepoved prešuštvojanja (2 Mz 20,14 = 5 Mz 5,18),
3. prepoved kraje (2 Mz 20,15 = 5 Mz 5,19),
4. prepoved krivega pričevanja (2 Mz 20,16 = 5 Mz 5,20),
5. prepoved poželenja (2 Mz 20,17 = 5 Mz 5,21).

Vsaka zapoved v drugi polovici dekaloga 2 Mz 20 je po mnenju J. J. Stamma zagotavljala eno od temeljnih pravic medsebojnih odnosov izvoljenega ljudstva: šesta življenje, sedma zakonsko življenje, osma svoboda, deveta družbeni ugled in deseta lastnino (Stamm 1967, 104–105).

OD IZVIRNE DO KANONIČNE OBLIKE

Če deset Božjih zapovedi motrimo z vidika zgodovinskega razvoja, bomo kaj hitro opazili, da zapovedi na kamnite plošče takšne, kot jih poznamo danes, niso bile

napisane z Božjim prstom. Biblično izročilo se, v nasprotju z drugimi zbirkami bibličnega prava, kjer je prikazana vloga Mojzesa kot srednika (prim. 5 Mz 6,1), prizadeva prikazati Božji izvor dekaloga. Vendar za sedanjo obliko zapovedi velja, da izražajo zgodovino sprememb. To pomeni, da so bile zapovedi v različnih obdobjih in na različne načine podvržene svojemu času in razmišljanju. To ne pomeni, da zapovedi dekaloga predstavljajo "literarno fikcijo", tako David H. Aaron,¹² temveč, da spremembe pričajo o njeni (do določene mere) prilagodljivi literarni dikciji.

Svetopisemski avtor postavlja razodetje dekaloga na začetek izraelske zgodovine, v čas izhoda iz Egipta, pod vodstvom Mojzesa, ki je dekalog predal Izraelu napisan na dve kamniti plošči (prim. 2 Mz 32,15–16; 34,29) (Pinosa 2003, 15). Judje in tudi kristjani so bili zaradi tega do nedavnega prepričani, da je dekalog oz. celotno Peteroknjižje napisal Mojzes. Povod za takošno prepričanje je bilo Sveto pismo samo, saj je v nekaterih svetopisemskih knjigah Mojzes omenjen kot avtor posameznih odlomkov. Spet drugje se kar celotna Postava imenuje Mojzesova knjiga: "... kakor je zapisano v postavi, v Mojzesovi knjigi, kjer je GOSPOD zapovedal in rekel ..." (2 Krn 25,4). Temu prepričanju do srede 18. stol. po Kr. ni nihče ugovarjal.

Enumje so postavili pod vprašaj biblični strokovnjaki konec 19. stol. Vprašanja, ki so si jih zastavljali, so se glasila: Ali je dekalog napisal Mojzes sam? Je bil izgotovljen v kasnejšem času? Rojstvo znanstvene eksegeze v 19. stol. je pokazalo, da Pentatevh izvirno ni ena celota in da knjige ni mogel napisati Mojzes sam. Vodilni biblični strokovnjaki iz obdobja 1880 do 1910 so bili prepričani, da Mojzes ni bil avtor Peteroknjižja, ovrgli pa so tudi vsakršno povezavo med dekalogom in Mojzesom. S tem pa v strokovnem svetu ni bilo doseženo širše soglasje. Nekateri so avtorstvo dekaloga kljub vsemu postavljali v čas rodovne-plemenske družbe, saj naj bi izviral iz običajev in pravil družin in rodov iz časa pred Mojzesom, ki se je prenašal na potomce

z ustnim izročilom. Po tej teoriji naj bi bil Mojzes samo redaktor, ki je zapovedi zbral, jih postavil v jedrnatno obliko in jih povezal z zavezo (Hyat 1971, 209–210).

Danes med strokovnjaki velja prepričanje, da je sedanja oblika zapovedi plod dolgega zgodovinskega razvoja, pri čemer so posamezne stopnje med seboj povezane in jih ni mogoče empirično secirati. Zapovedi so bile v svoji prvotni obliki podvržene različnim revizijam in razširitvam. To je najlepše vidno v zapovedi spoštovanja sobote, kjer je zapoved razširjena z obsežnim komentarjem o stvarjenju (2 Mz 20,8–11). Vendar to ni edina razširitev, saj tudi nekatere druge zapovedi vsebujejo dodatne komentarje. Prepoved upodabljanja Boga (20,4–6) je razširjena in podkrepljena z opisom ljubusumnega Boga, ki obiskuje krivdo očetov celo na njihovih sinovih. Zgodovina sprememb je na najbolj svojevrsten način izražena v dejstvu, da se dekalog v Pentatevhu pojavi na dveh mestih: v Eksodusu kot razodetje na gori Sinaj (20,1–17) in kot razodetje na gori Horeb v Devteronomiju (5 Mz 5,6–21). Primerjava je lahko očitnejša, če si vzopredno ogledamo zapoved spoštovanja sobotnega dne. Motiv obhajanja sobodnega dne v 2 Mz 20,8–11 je shema sedemdnevnega stvarjenja, medtem ko je sobotna zapoved v 5 Mz 5,12–15 utemeljena na izhodu iz Egipta (Dozeman 2009, 469).

Raznolikost, ki jo povzročajo neenakomerni vstavki motivirajočih stavkov, preskoki iz prve osebe govornika v tretjo, različni utemeljitvi sobotne zapovedi v 2 Mz in 5 Mz ipd. so strokovnjake usmerile k iskanju oz. rekonstrukciji izvirne oblike desetih zapovedi. Čeprav "raznolikost" še bolj kakor za sedanjo obliko desetih zapovedi velja za obstoječe teorije o izvirni obliki, naj bi po skupnem mnenju strokovnjakov bila izvirna oblika sestavljena le iz prvotnih zapovedi, brez dopolnjujočih stavkov. To so bili kratki kategorični stavki, večinoma v negativni obliki. Rekonstrukcija orginalne oblike naj bi se po mnenju M. Weinfelda, in mnogih drugih, glasila, kot sledi (1990, 7.27):¹³

1. Jaz sem Gospod tvoj Bog, ne imej drugih bogov poleg mene.
2. Ne izdelaj si rezane podobe.
3. Ne prisegaj po nemarnem ob imenu Gospoda, svojega Boga.
4. Spominjaj se sobotnega dne.
5. Spoštuj očeta in mater.
6. Ne ubijaj.
7. Ne prešuštvuj.
8. Ne kradi.
9. Ne pričaj po krivem proti svojemu bližnjemu.
10. Ne želi si hiše svojega bližnjega.

Prvotna oblika je najbolj ohranjena v prvi, šesti, sedmi, osmi in deveti zapovedi. Razlaga, opravičilo in obljube, povezane z drugo, četrto in peto zapovedjo, in naštevane stvari, po katerih ne smemo hlepeti v povezavi z deseto zapovedjo, pa naj bi bili rezultat kasnejših redakcij (Harrelson 1962, 570).

Prvotne zapovedi naj bi nastale v obdobju pred Ozejem (Oz 4,1; Jer 7,9), saj klasični preroki iz 8. stol pred Kr. že predpostavljajo temeljne zakone, povezane z dekalogom, kar kaže na dejstvo, da jim je bil dekalog kot zbirka najverjetneje poznan. Tudi citati v psalmih (Ps 50,18–19; 81,10–11) namigujejo na zgodnejši datum. Zapovedi, kakor jih poznamo danes, z največjo gotovostjo lahko pripišemo eksilskemu obdobju (587–530 pr. Kr.) ali stoletju po njem (Collins¹⁴ 1992, 384; Harrelson 1962, 572; Aaron 2006, 282).

Ob tem moramo biti posebej pozorni na dejstvo, da kadar je govora o razvoju starozaveznega prava, je razširitev vedno odgovarjala določeno potrebi: daljše zapovedi in pogostejše navedeni zakoni so bili tisti, s katerimi je imela izraelska skupnost največ problemov. Lahko povemo tudi drugače: vsaka zapoved v dekalogu je tako kratka, kot je le mogoče, ob tem vsaka dodatna beseda predstavlja rezultat posebne potrebe in je rezultat spreminjanja uporabe in predajanja iz roda v rod (Durham 1987, 280; Pinoso 2003, 23):¹⁵

"... Israel herself worked for a long time on the Decalogue before it became so universal and concise in form and content as

to be capable of standing for an adequate outline of the whole will of Jahweh for Israel" (von Rad 1975, 191)

Razlog nastalih sprememb moramo iskati v specifičnem materialnem in duhovnem stanju Izraela v določenem zgodovinskem trenutku.

II. DEKALOG V JUDOVSKI PERCEPCIJI ZAVEZE KOT NAČIN ODNOSA MED JAHVEJEM IN IZRAELOM

Dekalog ni sui generis zgolj zaradi vsebine, niti zaradi dejstva, da je (prikazan kot) napisan z Božjim prstom, temveč predvsem zaradi redaktorske umeščenosti v svetopisemsko narativo. Izraelsko ljudstvo je dekalog prejelo v zelo posebnem zgodovinskem trenutku, na gori Sinaj, kjer je Bog s svojim ljudstvom sklenil zavezo. To sicer ni bila prva zaveza o kateri je v Svetem pismu govora, saj je Bog sklepal zaveze že veliko prej. Kljub temu je zaveza na Sinaju svoje lastne vrste. Vsak izmed Božjih posegov v narodno in versko življenje Izraela je namreč lahko razumljiv zgolj v kontekstu primarnega razmerja zaveze. Zaveza je temeljni biblični pojem, razumevanje le-tega pa bistvenega pomena za teologijo judovske in krščanske religije.

POJEM ZAVEZE

Zaveza je osrednji pojem starozaveznega sporočila. Zaveza predstavlja enega temeljnih bibličnih pojmov saj si "Bog kot absolutno svobodno in pravično bitje odloči za radikalen poseg v človeško zgodovino, ter da za medij takšnega posega izbere prav razmerje zaveze" (Klun 1997, 2). V Svetem pismu pojem zaveza ne označuje le odnosa med Bogom in Izraelom, temveč je pojmovan precej širše: zavezo skleneta že Abraham in Abimeleh (1 Mz 21,27), Abimeleh in Izak (1 Mz 26,28), Jakob in Leban (1 Mz 31,44), David in Jonatan (1 Sam 18,3), Abner in David (2 Sam 3,13) itd. Stranke, pogodbeni partnerji zaveze, so torej najpogostejše posamezniki

(omenjene zaveze), države in njeni predstavniki (2 Sam 3,13), tudi vladarji in vazali (2 Sam 5,3). Zaveza predstavlja pogost način urejanja temeljnih razmerij v družbenem življenju Izraela za katerega je značilno, da popolnoma spremeni dotedanji odnos med njima (Klun 1997, 3).

Na zunaj se je novo razmerje običajno pokazalo tako, da sta stranki po sklenitvi zaveze sedla k obedu (prim. 1 Mz 26,30; 31,54; 2 Mz 24,11). Obed je navzven predstavljal enega najbolj intimnih odnosov znotraj družine, roda oz. skupnosti in zaveza je predstavljala nujno pot, po kateri je član nekega drugega rodu ali skupnosti bil sprejet v občestvo sozaveznika. Na podlagi vzpostavljenega zaupanja zaveze se je dotedanja relacija "tujec", morda celo "sovražnik" lahko nadgradila na stopnjo enakopravnosti, miru in trajnega zavezništva. Zaveza je predstavljala nujno in hkrati edino pot, po kateri je član drugega rodu ali skupnosti dopil dostop v občestvo sozaveznika (Klun 1997, 5).

Zaveza ni bila enostraka komunikacija, saj nikoli ni zadevala samo ene stranke. Zavezni odnos je imel "korist" za vsakega od zavezancev, korist je bila obojestranska. Tako Abiméleh kot Abraham v 1 Mz 21,22sl. postavita svoje zahteve, ki jih je nasprotna stran dolžna spoštovati. Od tega imata vsak svoje koristi in tudi dolžnosti. Abiméleh od Abrahama zahteva:

"... 'Prisezi mi zdaj tukaj pri Bogu, da ne boš varal ne mene ne mojih naslednikov ne potomcev; enako dobroto, kakršno sem ti izkazoval jaz, izkazuj ti meni in deželi, v kateri prebivaš kot tujec!'"

Svoje zahteve pa izrazi tudi Abraham: *"Abraham je odgovoril: 'Prisežem.' Tedaj se je Abraham pritožil Abimélehu zaradi studenca, ki so si ga Abimélehovi hlapci s silo prilastili.*

Glavna korist in hkrati dolžnost za oba je bil mirni medsebojni soobstoj in seveda zvestopa zavezi. Le-to pa so spremljala tudi čisto konkretna dogovorjene dolžnosti: Abiméleh je moral poskrbeti za vprašanje pitne vode, medtem, ko je Abraham jamčil z drobnico in

govedom. Ko najdeta skupen jezik skleneta zavezo. Podobna zakonitost velja tudi za zavezo med Bogom in človekom. Bog Jahve obljubi Abrahamu obilno potomstvo in deželo (1 Mz 17,1sl.), Abram pa se zaveže, da bo on in vsak moški potomec, ki bo izšel iz njega, obrezan.

Vidimo lahko torej, da sta v zavezi k tej ali oni storitvi, ali opustitvi, (bila) zavezana oba partnerja, ter da celo Jahve sam v tem ni nobena izjema. Dolžnosti in pravice so (enakomerno) porazdeljene med sozaveznika. Močnejši partner bi si namreč preprosto lahko podredil šibkejšega (Abiméleh bi npr. s svojo vojsko lahko podjarmil Abrahama), mu vsilil svojo voljo in postavlo. Toda prav v tem smislulu pomeni ustanova zaveze velik korak naprej, saj predpostavlja medsebojno spoštovanje partnerjev, njuno enakopravnost in sporazumno urejanje razmerij (Klun 1997, 5).

Temeljno značilnost zaveze (na splošno) lahko povzamemo z besedno zvezo "obljuba zvestobe" (prim. 2 Mz 24,7), ki predstavlja osrednjo točko zavezne formule. Obljubo zvestobe definirata pojma "trajnost" in v povezavi s tem "nepreklicnost". To dejstvo je Izrael spoznal preko globoke teološke in zgodovinske refleksije, saj je sam, kakor nam poroča Sveto pismo, pogosto prestopal in kršil zavezna določila, vendar ga Jahve zaradi tega ni zavrgel ali odstopil od zaveze. Po definiciji od zaveze ni bilo mogoče odstopiti, niti ni bil mogoč kakršnkoli naknadni premislek. Prav zaradi tega je zaveza resno in radikalno razmerje; razmerje na življenje in smrt (prim. 5 Mz 30,15 sl.). Zaveza je sama po sebi nepreklicna, je torej ni mogoče preklicati ali prelomiti, a to ne pomeni verskega relativizma. Bog ostaja kljub svoji velikodušni ponudbi popolnoma jasen:

"Glej, danes sem položil predte življenje in srečo, smrt in nesrečo, ko sem ti danes zapovedal, da ljubi GOSPODA, svojega Boga, da hodi po njegovih poteh in izpolnjuj njegove zapovedi, zakone in odloke. /.../ Če pa se tvoje srce obrne in ne boš poslušal in se boš dal zapeljati, da bi se priklanjal drugim bogovom in jim

služil, vam danes naznanjam, da boste gotovo uničeni; ne boste podaljšali dni v deželi, v katero greš, ko greš čez Jordan, da jo vzameš v last." (5 Mz 30,15–20.)

Izbrati življenje je neobhodno povezano s pogojem, da ljubiš GOSPODA, svojega Boga, poslušaj njegov glas in se ga držiš, kar v kontekstu zaveze pomeni izpolnjevanje zapovedi. Obratna smer dogodkov privede do propada. Zaveza torej, kljub omenjeni nepreklicnosti, ostaja smrtno resna zahteva Boga. Če je Jezusov *Ljubi Gospoda* za njegove učence diskutabilen, pa je Mojzesov povsem jasen: *hôdi po njegovih poteh in izpolnjuj njegove zapovedi, zakone in odloke*. Kaj natančno obsega besedna kombinacija *zapovedi, zakoni in odloke* je vprašanje, na katerega bomo odgovorili nekoliko kasneje. Gotovo je, da je osredinjena na dekalogu, kot temeljni listini zaveze. In kot taka je Sinajska zaveza faktor nacionalne kohezivnosti ali dekadence, odvisno od posameznikovega oz. Izraelovega odziva na ponubo, ki jo daje Gospod (Klun 1997, 21).

PODOBNOST S HETITSKO POGODBO

Obrazec zaveze je bil predmet raziskav že od začetka literarno-kritične metode eksegeze v drugi polovici 19. stoletja. Posebna faza znanstvene eksegeze Pentatevha se je pričela po eseju Georgea E. Mendenhalla¹⁶, ki je povezal biblične tekste s hetitskimi. Mendenhall je primerjal biblične zavezne tekste s pogodbami hetitskega vrhovnega gospodstva. Menil je, da najdemo v bibličnem zaveznem vzorcu sledi pogodb starega Bližnjega vzhoda, še posebej v tistih, ki so znane kot "vazalne pogodbe", v katerih je kralj velikega naroda sklenil pogodbo z vazalno državo. Takšne pogodbe niso bile znane le pri Hetitih v času med 14. in 12. stoletjem pred Kristusom, temveč tudi že prej v Mezopotamiji in v prvem tisočletju pred Kristusom v Siriji in Asiriji (Hyatt 1971, 197; Pinosa 2003, 27)

Celotna zavezna pogodba je navedena v šestih točkah, kot sledi. Točke 1, 3, 5 in 6 predstavljajo nespremenljive elemente

pogodbe, ostali deli so bili včasih izpuščeni (Hyatt 1971, 198):

1. Preambula, ki vsebuje ime in naslove kralja nadrejenega naroda.
2. Zgodovinski uvod opredeljuje odnos med pogodbenima državama. Zapisan je tako, da prikaže hvaležnost vazalne države, služi tudi kot svarilo in oris prešnjega stanja med strankama. Našteta so dobra dela, ki jih je kralj že izkazal vazalu. Na takšen način je uvedeno nujno potrebno jamstvo zvestobe vazala do svojega gospodarja.
3. Pogoji ali določila, kar morata storiti pogodbeni stranki.
4. Izjava, da mora biti kopija pogodbe spravljena v templju in periodično brana pred kraljem in ljudmi obeh dežel.
5. Seznam prič, vključno z božanstvi obeh držav.
6. Blagoslovi in prekletstva, katerih namen je zavarovanje pogodbe in ki služijo kot sankcije (Hyatt 1971, 197–198).

Povezave med izraelskim in starodavnim bližnjevzhodnim pravom ne moremo zanimali, čeprav je natančno naravo teh povezav težko določiti. Sinajsko zavezo lahko uvrstimo med vazalske pogodbe, saj besedilo desetih Božjih zapovedi in vazalska pogodba kažeta nekaj pomembnih podobnosti:

1. Preambula: v dekalogu se Bog najprej predstavi sam: "Jaz sem GOSPOD, tvoj Bog ..." (2 Mz 20,2)
2. Zgodovinski uvod: oris preteklih milostnih dejanj: "... ki sem te izpeljal iz egiptovske dežele, iz hiše sužnosti" (2 Mz 20,2), ki od pogodbenega partnerja zahteva zvestobo.
3. Pogoje pogodbe: izčpen seznam zahtev vazala do kralja – zapovedi 2 Mz 20,3–17.
4. Besedilo prekletstev in blagoslovov, ki naj se uresničijo, če bi bila zaveza prelomljena (prim. 5 Mz 27,11–28,69).
5. Skrinjo so razumeli kot Božji podnožnik (1 Krn 28,2), kar je primerljivo običajem v Egiptu, kjer so položili pogodbe pred noge bogovom, ki so jim bile priče.
6. Listino z natančnimi določili zaveze so spravili v skrinjo zaveze v svetišče (2 Mz 40,20–21; 5 Mz 10,1–5; 31,26).

7. Bila je periodično brana v liturgiji (5 Mz 31,10–11) (Collins 1992, 384).

Zavezni obrazec, ki se je na starem Bližnjem vzhodu uporabljal v pogodbah med državami, je svetopisemskemu avtorju služil kot forma, s katero je opredelil odnos med Gospodom in Izraelom. Ni mogoče zanikati, da ima dekalog kot nekakšen povzetek zaveznih pogojev, oz. celotna zaveza na Sinaju, precejšno formalno podobnost z nekaterimi elementi hetitske državne pogodbe. Še več, podobnost je pričakovana. Da bi bila zaveza izvoljenemu ljudstvu lahko razumljiva, so jo oblikovali po vzorcih, ki so bili takrat splošno sprejeti in veljavni pravni prijemi. Vendar moramo hkrati poudariti, da so sledi hetitskih zaveznih dokumentov zaznavni le v končni obliki, tj. v devteronomistično preoblikovani obliki sinajske perikope (2 Mz 19–24). Končna povezava dekaloga s hetitskimi pogodbenimi obrazci mora biti zato razumljena le v zelo širokih okvirjih, saj gre pri dekalogu oz. sinajski zavezi za popolnoma drugačen kontekst. Tako s pravnega vidika – gre za ureditev odnosov med Bogom in njegovim ljudstvom, ki je koncentriran na uravnavanje posameznikovega obnašanja in medčloveških odnosov, kar je izven dometa ostalih starodavnih pogodb – kakor z vidika narativne umeščenosti. Zaveza je namreč umeščena v širši kontekst biblične pripovedi, kar je z vidika hetitskih državnih pogodb, ki stojijo same zase, posebnost brez primere (Pinosa 2003, 39).

LITERARNI KONTEKST – UMEŠČENOST V SVETEM PISMU

Primerjava med hetitsko vazalno pogodbo in dekalogom osvetljuje pomembnost preambule in zgodovinskega uvoda kot ključnih pogojev za razumevanje dekaloga v njegovi sedanjí literarni obliki (Collins 1992, 384). Zgodovinski uvod opredeljuje odnos med pogodbenima državama, v primeru dekaloga gre za oris preteklih milostnih dejanj Gospoda, ki je Izraela izpeljal iz egiptovske dežele sužnosti (2 Mz 20,2). Dejstvo rešitve

predstavlja temelj in predpogoj za Gospodovo upravičeno zahtevo postavitve zapovedi svojemu ljudstvu. S tem je močno podčrtan literarni kontekst, sinajska perikopa, v katerega je besedilo desetih Božjih zapovedi redaktorsko vstavljeno. Prav postavitve dekaloga v pripovedno zgradbo daje desetim Božjim zapovedim njihov pomen in odličnost.

POMEN LITERANEGA KONTEKSTA

Analiza literarnega konteksta dekaloga v 2 Mz 20,1–17 odkriva dejstvo, da je dekalog le ohlapno povezan z narativnim kontekstom: *"In short, the Ten Commandments could be removed from their present literary context without damage to the literary connection between Exod. 19:25; 20:18; indeed, the connection between these verses would be improved by the removal of the Ten Commandments."* (Harrelson 1962, 570.)

Harrelson trdi, da bi besedilo dekaloga 2 Mz 20,1–17 lahko odstranili iz pripovednega konteksta, ne, da bi le-ta bil prekinjen. Še več, povezava med 2 Mz 19,25 in 2 Mz 20,18 bi bila z odstranitvijo dekaloga izboljšana. Na mesto, ki ga zaseda danes, je bil dekalog najverjetneje vključen z enim izmed virov – sam se je najverjetneje razvijal ločeno in neodvisno od virov – ali redaktorjev, najverjetneje elohističnim (prim. Collins 1992, 384).

Povezava med dekalogom in širšim pripovednim kontekstom sinajske perikope (2 Mz 19–24), kjer se besedilo danes nahaja, je torej, gledano narativno, ohlapna in neprepričljiva. Sedanja povezava dekaloga s Sinajem (najverjetneje) odraža delo redaktorjev. Kljub temu velja, da moramo za razumevanje pomena dekaloga slednjega videti skozi oči tradicije. Dekalog moramo videti na način, kot ga predstavita 2 Mz in 5 Mz. Gre za besede, ki so bile po prepričanju Izraelcev izrečene neposredno od Boga. Če bi jih ločili od širšega konteksta 2 Mz 19–24, bi ogrozili pravilno razumevanje pripovedi, kakor zapovedi samih. Dekalog je postavljen na začetek zakonodajalnega sklopa

2 Mz in kot tak prestavlja voljo Boga samega. V nasprotju z drugimi zbirkami prava, kjer je prikazana vloga Mojzesa kot srednika (prim. 5 Mz 6,1), si biblično izročilo tu prizdeva prikazati Božji izvor dekaloga, zaradi česar ima le-ta v odnosu do ostalih zbirk zakonov posebno mesto. Zapovedi dobijo svoje posebno mesto v tesni povezanosti z Gospodom zaveze. Dekalog črpa svoj pomen prav iz zgodovinske umestitve v zavezno zgodbo (Pinosa 2003, 7–8).

POSEBNOST DEKALOGA?

Vsako zapoved dekaloga je v bolj ali manj podobnih formulacijah mogoče najti tudi na drugih mestih Pentatevha. Z izjemo "Ne žêli". Prepovedi malikovanja¹⁷ in krivega priseganja,¹⁸ zapovedi spominjanja sobotnega dne¹⁹ in spoštovanja staršev,²⁰ prepovedi ubijanja,²¹ prešuštvovanja,²² kraje²³ in krivega pričanja²⁴ – vse te zapovedi so v takšni ali drugačni obliki ponovljene v različnih zbirkah določb v Svetem pismu.

Tako npr. Knjiga zaveze, ki se nahaja le nekaj vrstic za dekalogom, prične s prepovedjo malikovanja: "Ne delajte srebrnih bogov, da bi bili poleg mene, in ne delajte si zlatih bogov!" (2 Mz 20,23). In nadaljuje s ponovitvijo skoraj vseh zapovedi, ki se nahajajo v dekalogu: sobotno zapovedjo (23,12), zapovedjo spoštovanja staršev (21,15.17), prepovedjo ubijanja (21,12), kraje (osebe²⁵ in lastnine) (21,16; 22,1–3) in krivega pričanja (23,1) (Weinfeld 1990, 2).

Na mestu je torej vprašanje: v čem je posebnost dekaloga. Kako je prišlo do tega, da je bil v procesu srečevanja Boga in človeka v zgodovini odrešenja povzdignjen na posebno mesto? S čim upravičuje Svetopisemske besede, da je bil izrečen neposredno od Boga (prim. 2 Mz 20,1), da je bil napisan z božjim prstom na kamnite plošče (prim. 2 Mz 31,18; 32,16)?

Če kot odgovor za zgornje vprašanje predlagamo njegovo starost, moramo odgovoriti, da za to trditev ni nobenih dokazov, ki bi kazali na to, da so Božje zapovedi starejše

od drugih zakonov v Svetem pismu. Ne po vsebini, kakor tudi ne po lingvistični plati, tega ni mogoče dokazati. Podobne določbe po obliki prepovedi najdemo tudi v 3 Mz 19,11.13 in drugje. V 3 Mz 19 najdemo celo zelo podobno zbirko tisti iz Eksodusa in Devteronomija²⁶ (Weinfeld 1990, 3).

Posamezne zapovedi dekaloga torej niso edinstvene v Svetem pismu, najdemo jih raztresene in drugače formulirane po vsej Stari zavezi. A po drugi strani je dekalog kot celota dosegel poseben status v tradiciji, ki kot celota ne najde nobene vzporednice, ki bi ustrezala njegovi celostni obliki (Weinfeld 1990, 15sl.).

Poseben status dekaloga izvira iz naslednjih značilnosti:

1. zapovedi dekaloga so naslovljene na vsakega posameznika, tj. obvezujejo vsakega člana zavezne skupnosti;
2. zapovedi veljajo ne glede na družbeni položaj in v vseh okoliščinah;
3. zapovedi nalagajo osebno odgovornost, ki je neobhodna posledica osebnega nagovora jaz–Ti, ki je uporabljen pri sklepanju zaveze med Izraelom in Bogom.

Mnoge določbe in zbirke zapovedi so bile, za razliko od dekaloga, odvisne od posebnih okoliščin. Izvedba le-teh je bila odvisna od konkretnih okoliščin v življenju posameznikov oz. od razmer v njegovem družbenem okolju. Tako so npr. daritve za greh variirale glede na to, kdo je greh storil (prim. 3 Mz 4 sl.): maziljeni duhovnik je daroval "v daritev za greh mladega neoporečnega junca", Izraelova skupnost je darovala "mladega junca", knez pa je pripeljal "kot svoj dar kozla, neoporečnega samca". Če se je pregrešil kdo izmed ljudstva, je pripeljal "kot svoj dar kozo, neoporečno samico" ali "jagnje, tj. neoporečno samico". Če pa je bil kdo reven in predpisane daritve ni premogel, "naj prinese GOSPODU kot spravi dar za svoj greh grlici ali dva golobčka, enega za daritev za greh in drugega za žgalno daritev" (3 Mz 5,7–10).

K določbam, ki so odvisne od najrazličnejših kombinacij in situacij lahko prištejemo

še vse tiste, ki govorijo o obredni čistosti, sobotnem in jubilejnem letu, vse zakone, ki urejajo vprašanja ženitvenih pogodb, porok in ločitev ipd.

Zapovedi dekaloga so v nasprotju z zgoraj omenjenimi primeri, ki so zadevali le posameznike, ki so se znašli v določeni situaciji, obvezovale vsakogar. Celotno skupnost, do zadnjega. Vsak posameznik je, ne glede na svoj družbeni položaj (prim. maziljeni duhovnik, knez, kdo izmed ljudstva, Izraelova skupnost) ali okoliščine, v katerih se je znašel in živel (revež), bil obvezan, da jih upošteva:

"The Ten Commandments are characterized by the fact that they are imposed on every individual, entirely without regard to any condition or circumstance"
(Weinfeld 1990, 14.)

Sleherni Jud je bil zavezan, da ne bo častil malikov, da bo na sedmi dan počival, da bo spoštoval svoje starše, da ne bo ubijal, varal, kradel, lažno pričal in hlepel po lastnini bližnjega. To so bili temelji in pogoji za življenje v zavezi z Bogom in v skupnosti (Weinfeld 1990, 4.14).

Na to jasno namiguje uporabljena druga oseba ednine, ki ni pogosta v zakonskih zbirkah, saj se ponavadi zapovedi menjavajo v edninski in množinski obliki (prim. 2 Mz 34; 3 Mz 19). Druga oseba ednine poudari osebni pomen, ki ga je imel dekalog za vsakega posameznika. Kadar so pravila bila naslovljena na skupnost kot celoto, se je posameznik lahko izognil odgovornosti s skrivanjem v množici. Kadar pa so naslovljena osebno, odgovornosti ni mogoče ubežati, saj se vzpostavi odnos jaz-ti (Weinfeld 1990, 10).

"Ti" govori o prepričanju, da so bile besede zaveze izgovorjene od Boga samega, brez posrednikov, kot nagovor ob sklepanju zaveze s svojim ljudstvom. Vendar besedilo sedanje oblike dekaloga ni dosledno v prikazovanju Boga kot govornika. Kljub temu, da je bil dan velik poudarek na direktno Božjo komunikacijo in podajanje zapovedi v prvi osebi: "Tedaj je Bog govoril vse te besede ... 'Jaz sem GOSPOD ...'" (2 Mz 20,1-2), je od 2

Mz 20,7 dalje Bog označen v tretji osebi: "Ne izgovarjaj po nemarnem imena GOSPODA...; Gospod ne bo pustil brez kazni tistega ..." (2 Mz 20,7) (Childs 1979, 294-395.399.) Direktni nagovor Boga predstavlja le 2 Mz 20,3-6, a vendarle se za celoten dekalog pojmuje, da so to Gospodove besede. Dekalog kot direktni nagovor Boga postavlja status prava nad običajne meje in ga celo povezuje s svetostjo. Sveti pisatelji so predstavili dekalog kot prve besede Izraelu, ki jih je izrekel Bog sam. Če bi poskušali zanikati ta poudarek v besedilu, bi zgrešili teološki koncept, ki ga pripoved želi izraziti.

RECITIRANJE DEKALOGA - POMEN DEKALOGA V JUDOVSKI TRADICIJI

Sveto pismo deset Božjih zapovedi označi kot "pogoje zaveze". V 2 Mz 34,28 beremo: "Napisal je na plošči besede zaveze, deset besed." Nadalje v 5 Mz 4,13: "Naznanil vam je svojo zavezo, ki vam jo je zapovedal izpolnjevati, deset besed; napisal jih je na dve kamniti plošči." Slednja vrstica se nanaša na izvirni kamniti plošči, ki ju je napisal Bog sam, vrstica iz Eksodusa na "prepis" kamnitih plošč, delo Mojzesa.

"Deset besed" (2 Mz 34,28) so v času drugega templja vsako jutro recitirali pred "Poslušaj, Izrael!" (5 Mz 6,4-9),²⁷ ki velja danes za povzetek oz. veroizpoved judovstva (Urbach 1990, 161). Vendar Sveto pismo samo ne vsebuje nikakršnih navodil v zvezi z recitiranjem desetih božjih zapovedi ali liturgično uporabo. V Mišni, traktatu Tamid, najdemo zapis, ki naroča duhovniku v jeruzalemskem templju, da mora vsako jutro pred molitvijo "Poslušaj, Izrael" ponoviti deset zapovedi:

"Recite a benediction! They did so, and then read the Ten Commandments, followed by 'Hear O Israel' (Shema, Deut. 6.4-9); 'If then you obey' (Deut. 11.13-21); and the law of the fringes (Num. 15. 37-41)." (Urbach 1990, 163.)

Praksa recitiranja desetih Božjih zapovedi je bila kasneje opuščena zaradi ne popolnoma

znanih razlogov. Po prevladujoči razlagi naj bi bila praksa opuščena, ker so krivoverci in odpadniki (Minim), tako poroča rabinski vir, zaradi dnevega recitiranja desetih besed v sinagogah začeli sklepati, da so bile samo te razodete na Sinaju, ne pa tudi vsa ostala določila Postave.

V palestinskem Talmudu najdemo naslednjo razlago:

"Both Rav Matna and Rav Samuel bar Nahmani stated that by rights the Ten Commandments should be recited every day. Why then is this not done? Because of the antipathy of the Minim. The purpose was to deny their claim that these Ten, and no more, were spoken to Moses at Sinai." (Urbach 1990, 168.)²⁸

Razlog opustitve prakse je bil torej v krivoverstvu²⁹ (Minim), ki je razlagalo, da je Mojzes na Sinaju prejel samo deset Božjih zapovedi, ne pa tudi ostale zakonodaje. Gemara postreže z identičnimi argumenti:

"Rabbi Judah quoted Samuel: People wanted to recite the Ten Commandments together with the Shema outside the Temple, but the practice had long since been abandoned because of the arguments of the Minim. (The same has been taught in a baraita: R. Nathan said, people outside the Temple wanted to read in this manner, but the custom had long been abolished because of the arguments of the Minim.) Rabbah bar Rav Huna thought to institute the practice in Sura, but R. Hisda said to him: The custom was set aside because of the arguments of the Minim. Amemar considered doing the same in Nehardea, but Rav Ashi said to him: It was set aside because of the arguments of the Minim." (Urbach 1990, 169.)

Ko je govora o izraelskem pravu, je potrebno poudariti, da zakoni, ki jih je predal Mojzes kasneje, tiste, ki so jih dobili po štirideset letih na Moabskih planjavah, enako predstavljajo pogoje zaveze in so, v očeh izvoljenega ljudstva, resnične zahteve Boga. Vera, da je

Gospod avtor zapovedi, je postala značilnost izraelskega prava.

V obsežnem korpusu judovske literature je sicer moč najti komentarje, ki izpostavljajo pomen dekaloga, oz. kar celotno postavo enačijo z deseti Božjimi zapovedmi. Takšen primer predstavlja zgodba, ki jo pripoveduje rabin Jošua, Levijev sin:

"Ko se je Mojzes povzpел na višavo, so prišli božji angeli pred Svetega - naj bo blagoslovljen - in mu rekli: Vladar stvarstva! Kaj vendar počne to bitje, rojeno iz žene, med nami v nebesih? Prišel je sem gor, da prejme Postavo, je odgovoril Najvišji. Angeli pa so mu odvrnili: Mar boš ta skrivni zaklad, ki si ga skrbno čuval skozi devetsto štiriinšedemdeset rodov (...) zdaj zaupal človeku iz mesa in krvi? Mar ni pisano: 'Kaj je človek, da se ga spominjaš, človeški sin, da ga obiskuješ?' (Ps 8,5) 'Kako čudovito je božje ime po vsej zemlji! Svoje veličastvo si povzdignil nad nebesa' (Ps 8,2). Odgovori vendar angelom, je Sveti pozval Mojzesa ... Mojzes mu je odgovoril: Vladar stvarstva! V Postavi, ki si mi jo dal, je pisano 'Jaz sem Gospod, tvoj Bog, ki sem te izpeljal iz egiptovske dežele' (2 Mz 20,2). Potem se je obrnil k angelom in jim rekel: Mar ste bili vi v Egiptu? Ste bili vi v faraonovem suženjstvu? Čemu bi bila torej Postava dana vam? In kaj je še pisano v Postavi? 'Ne imej drugih bogov' (2 Mz 20,3). Mar ste vi kdaj prebivali med malikovalci? In kaj je še pisano? 'Spominjaj se sobotnega dne in ga posvečuj' (2 Mz 2,8). Ste kdaj sploh počeli kaj takega, da bi potrebovali počitek? In kaj je še pisano? 'Ne prisegaj pri božjem imenu' (priredba 2 Mz 2,7). Mar ste sploh kdaj komu prisegali? In kaj je še pisano v Postavi? 'Spoštuj Očeta in mater' (2 Mz 20,12). Mar vi sploh imate očete in matere? In kaj je še pisano v Postavi? 'Ne ubijaj! Ne prešuštvuj! Ne kradi!' (2 Mz 20,13-15). Mar je med vami kaj ljubosumja ali kaj hudobnih namer? Angeli so po teh vprašanjih takoj

spoznali, kako prav ima Presveti, da je dal Postavo ljudem. Hipoma so vzljubili Mojzesa ..." (Klun 1997, 37.)³⁰

Kot odgovor na vprašanje "In kaj je še pisano v Postavi?" Mojzes skoraj v celoti, vrstico za vrstico, citira vse zapovedi dekaloga. Vsebina Postave, po katero se je Mojzes povzpел v višavo, je v zgodbi enačena z dekalogom. A vendarle se zdi, da je težišče pripovedi drugje, v svetosti Postave, ki jo je Bog "čuval skozi devetsto štiriinsem-deset rodov". Svetost celotne postave je bilo potrebno posebej poudariti ravno v času sočenja s krivoverstvom (Minim), ki je svetost želelo "skričiti" na vsega deset besed. Rabinske avtoritete so opustitev recitiranja desetih Božjih zapovedi videle kot nujen način soočenja s krivoverstvom, ki je spodkopavalo pomen ostalih zapovedi in s tem celotnega sistema. S tem so rabini dali sporočilo, da dekalog ni edino, kar je Izrael prejel na Sinaju, hkrati pa s prepovedjo recitiranja dekaloga niso degradirali njegovega posebnega statusa (Urbach 1990, 178). Kasneje namreč, ko je herezija poniknila, smo lahko priča lokalnim poskusom ponovnega obujanja vsakdanjega recitiranja desetih Božjih zapovedi. Opustitev moramo zato razumeri le kot nujen korak, vezan na konkretni zgodovinski trenutek pojava krivoverstva. Da je dekalog v judovski percepciji ohranil svoje posebno mesto, navsezadnje priča navada, ki je v veljavi še danes: zbrana skupnost judov ob poslušanju desetih Božjih zapovedi ob tem iz spoštovanja vstane (Urbach 1990, 161). Opustitev prakse recitiranja zato na poseben način ovrednoti pomen ostalih zapovedi, določil in določb, raztresenih po celotni Postavi.

PRAVO ALI TEMELJNE (BOŽJE) ZAHTEVE?¹

APODIKTIČNO IN KAZUISTIČNO PRAVO

V Svetem pismu se nahajajo različne literarne vrste pravnih besedil. Biblično pravo praviloma sledi vzorcu ostalih

bližnjevzhodnih pravnih zbirk.² A medtem ko ostale pravne zbirke ne poznajo različnih pravnih oblik, Sveto pismo vsebuje številne različice, ki se med seboj razlikujejo. Na tej točki ne moramo mimo Altovega eseja z naslovom *The Origins of Israelite Laws* (objavljen v zborniku *Essays on Old Testament History and Religion*). Alt je bil prvi, ki je ostro ločil dve obliki starozaveznega prava: kazuistično in apodiktično. Bil je mnenja, da je kazuisitično pravo v Svetem pismu izviralo iz kanaanske kulture, medtem ko naj bi apodiktično pravo izviralo iz Izraela. Altova delitev je bila kasneje dopolnjena in nadgrajena, saj so jo kasnejše generacije strokovnjakov močno načele in postavile pod vprašaj.

Apodiktično pravo, ki se pojavlja v bolj splošnih zapovedih in še večkrat v prepovedih, primera ne definira v podrobnostih, temveč izraža temeljne prepovedi ali zapovedi, ne da bi bilo pozorno na posamezne okoliščine. Svoje ime je dobilo po brezpo-gojnem, velelniškem slogu, ki je v drugi osebi, negativni formulaciji in brez določene kazni. Alt je apodiktično pravo razdelil v štiri različne skupine:

1. Zapovedi, ki se pričnejo z deležnikom "kdor", denimo: "Kdor koga udari do smrti, naj bo kaznovan s smrtjo" (2 Mz 21,12).
2. Prekletstva, ki se začnejo z besedo "preklet", denimo: "Preklet, kdor zaničuje očeta in mater!" (5 Mz 27,16).
3. Prepovedi v drugi osebi ednine, denimo: "Ne odkrivaj ne nagote svojega očeta ne svoje matere" (3 Mz 18,7).
4. Prepovedi, ki jih najdemo v dekalogu, ki so kategorično negativne.

Kazuistično pravo, na drugi strani, je izraženo v pogojniku, denimo 2 Mz 22,24: "Če posodiš denar ... ne bodi kakor oderuh." Primerjaj še 2 Mz 21,1–22; 5 Mz 15,12sl.; 21,15–22; 22,13–29; 24,1–5; 25,1–10. Te zakone je mogoče prepoznati po značilni uvodni besedi "če". Takšno ime izvira iz pogojne oblike, ki označuje specifične pravne pri-mere. Pogojni stavki so uporabljeni za opis situacije, ki bi se lahko pripetila. V stavku, ki

sledi, pa je opisan postopek, kako reagirati, na takšno situacijo. V kazuistični obliki so podana splošna pravila, kakor tudi pravila za posebne situacije, ki jih lahko izpeljemo iz glavnega primera. Zakoni v kazuistični obliki urejajo najširše polje življenja v skupnosti.³ Poznano in razširjeno je bilo precej časa pred Izraelom – v času, ko je v Babiloniji vladal sloviti zakonodajalec kralj Hammurabi, očaki Abraham, Izak, Jakob (Izrael) in Jakobovih dvanajst sinov, ki so začetniki Izraelovih rodov, šele stopijo na prizorišče zgodovine. Izrael se je šele relativno pozno seznanil s splošnim pravnim sistemom starega Bližnjega vzhoda, prevzel veliko njegovih oblik (formulacij) in ga prilagodil svojim lastnim potrebam (Pinosa 2003, 25–27).

DEKALOG – APODIKTIČNO PRAVO

Ker so zapovedi v dekalogu zapisane v obliki kategoričnih imperativov, kar pomeni, da veljajo absolutno, tj. ne glede na okoliščine, in ker so podane brez sankcij in brez natančne definicije, je na mestu vprašanje: kaj ima zapoved v mislih s "prešuštvom"? Kakšne so sankcije zoper prešuštnika? Podobna vprašanja lahko zastavimo tudi za druge zapovedi. Vendar takšna vprašanja niso relevantna, saj dekalog ni zbirka detajlnih zakonov. Namen dekaloga je v formulaciji pogojev za članstvo v zavezni skupnosti – specifični zakoni in zbirke določb, ki razjasnjujejo pomen posameznih zapovedi, so raztreseni po celotnem Peteroknjižju in ne spadajo v dekalog. Dekalog izvoljenemu ljudstvu sporoča temeljne Božje zahteve.⁴ Te zahteve Sveto pismo samo ne poimenuje kot "zapovedi" ali "zakone", temveč kot "besede", db. "deset besed" (2 Mz 34,28; 5 Mz 4,13; 10,4). V luči povedanega lahko domnevamo, da so bile zapovedi dekaloga razumljene kot svoje lastne vrste:

"In the light of all this we must conclude that the rules of the Decalogue were understood to be in a different class from other commandments and statutes in

Torah, such as are subject to the judgments and sanctions of human courts" (Weinfeld 1990, 10).

Vendar takšna interpretacija vloge desetih Božjih zapovedi ne razkrije, kako naj bodo le-te v družbi tudi uresničene (prim. zgoraj, Ne prešuštvi!). "Besede" ob sebi potrebujejo ostale zakone in določbe, ki služijo le-tem kot definicija. Če namreč sedma zapoveduje "Ne prešuštvi!" (2 Mz 20,14 = 5 Mz 5,18), pa ničesar ne pove o tem, kakšna je sankcija za tistega, ki je pri svojem delu bil zaloten. Negativna oblika zapovedi izhaja iz same narave dekaloga, čigar namen je vzpostaviti temeljne pogoje zaveze, ki jih bo moč sprejeti celotnemu izraelskemu ljudstvu (Weinfeld 1990, 5). Postavljena(e) je (so) v splošnih okvirjih, brez podane definicije in dodatnih utemeljitev. Če jo hočemo pravilno razumeti, moramo poznati vsa pravila, ki se nanašajo npr. na temo prešuštva. Tako moramo vedeti, da se je sedma zapoved vedno nanašala le na prešuštvo in nikoli na nečisto vanje. Vedeti moramo, da je v starodavnem Izraelu obstajalo močno razlikovanje med možem in ženo, kar zadeva prešuštvo. Vedeti moramo, da je zaročena deklica, ki so jo šteli za poročeno ženo (prim. 5 Mz 22,23–24), ali poročena žena storila prešuštvo, če je imela spolne odnose s komerkoli, razen svojim možem ali zaročencem (prim. Oz 4,13; Ezk 16,32). Moški pa je storil akt prešuštva le, če je imel spolne odnose z ženo, ki je bila zaročena (prim. 5 Mz 22,23–27) ali poročena z drugim moškim (prim. 3 Mz 18,20; 20,10; 5 Mz 22,22). Tako npr. poročen moški, ki je obiskal prostitutko, ni prekršil zapovedi. Prav tako mu ni bilo prepovedano imeti spolnih odnosov s sužnjami svoje hiše itd. (Collins 1992, 386).

Zapovedi, izražene v obliki prepovedi, ne podajajo nobenih natančnih informacij, zato morajo biti razumljene kot temeljna načela (Greenberg 1990, 116–117):

"The Ten Commandments, or as they are termed in Hebrew, the Ten Words, in contrast to the body of case law, are

rather bare bones. For the most part, the prohibitions are given without spelling out precisely how they are to be enacted or what sort of sanctions are to befall the lawbreaker except in the most general terms." (Pleins 2001, 47.)⁵

A ne v smislu nadrejenosti nad ostalimi zakoni:

"Rabinski učiteljji Postave ... so deset zapovedi res cenili kot povzetek (pars pro toto) sinajskega razodetja, kot znak zaveze (besede zaveze v 2 Mz 34,28), memorandum s Sinaja, kot besede samega Boga, kot del dnevnih molitev, kot napis na molitvenih jermenih in kot obvezni minimum narodne morale. Toda prav v isti sapi je judovstvo vseskozi poudarjalo tudi, da je od Boga Postava v celoti, da je dekalog le povzetek principov, le nekaka preambula k Postavi – in da torej slovitih 'deset besed' ni vse, kar je pod Sinajem podpisal stari Izrael in čemur je slovesno pritrdil: Vse, kar je Gospod govoril, bomo izpolnili (2 Mz 19,8). V judovski tradiciji je veljalo prepričanje, da Bog na Sinaju ni razodel le deset besed, temveč se je podpisal pod celoto judovskega prava." (Klun 2003, 6–7.)

Mnenje, da je dekalog imel superioren status oz. da so vsi ostali zakoni v Postavi le razlaga dekaloga, je zagovarjala skupina "krivovercev in odpadnikov", poimenovanih Minim. Ti so verjeli, da je Mojzes na Sinaju prejel samo teh deset zapovedi in nič drugega.⁶ Podobnega mnenja je bil Filon Aleksandrijski, ki je zakonodajne spise razdelil na neposredno od Boga dana temeljna moralno-pravna načela in na "ostala" natančnejša določila, ki so prav tako od Boga, le da so razodeta s posredovanjem prerokov. Prvih je deset (dekalog), drugih pa cela vrsta in nimajo končnega števila, ampak spadajo pod deset splošnih načel dekaloga (Klun 2003, 145):

"Filon iz Aleksandrije je učil, da so v dekalogu le splošna načela (principi, postavke, naslovi poglavij), ostale zapovedi Postave pa poimenoval

posebne določbe, iz dekaloga izvedene in zato manj pomembne predpise, ki deset splošnih načel le operacionalizirajo in so kot taki desetim zapovedim hierarhično podrejeni – česar judovstvo v pravnih akademijah doma in v Babilonu ni učilo, saj za takšno trditev ni osnove v Svetem pismu" (Klun 2003, 19–20.)

Postava, in deset zapovedi z njo, so bile temeljne norme življenja Judov tako doma kot v diaspori. Posebej zanimivo je razumevanje dekaloga med tistimi Judi, ki so živeli po Sredozemlju in bili pogosto v stikih z grško kulturo in filozofijo, svojo narodno in versko identiteto pa so bili (vsaj delno) prisiljeni prilagoditi takšnim okoliščinam. Hkrati je bilo potrebno živeti v globalnem svetu grškega jezika in kulture, ki je zagotavljal preživetje in širši socialni okvir diaspori, po drugi strani pa je bil Jud na tujem še vedno subjekt tiste zaveze s Sinaja, ki je njegovo dušo obljubljala le enemu Bogu, njegovo prakso pa zavezovala pravilom, ki niso dopuščala kompromisa s pogani. Med množico judovskih izobražencev s podobno dilemo v grško govorečem svetu je imel posebno mesto prav omenjeni Filon iz Aleksandrije, ki je s svojim obširnim grškim opusom bistveno prispeval k temu, da se je znanje o Mojzesu, njegovi Postavi in zapovedih razširilo tudi med Grke – kar ni bil nikdar namen Postave in hebrejske Biblije – hkrati pa s svojimi (alegoričnimi) razlagami Postave precej spremenil pomen zakonodaje s Sinaja, morda prav v želji preseči antagonizme med grško moralo in etiko Postave (Klun 2003, 19–20).⁷

Posebne določbe oz. ostale zapovedi, kakor jih imenuje in pojmuje Filon, v dekalogu, niso eksplicitno zapisane, temveč implicitno vsebovane (Heschel 2007, 543). Kljub dejstvu, da jih judovska tradicija priznava kot deset imperativov, ki vsebujejo temeljne pogoje zaveze, zapovedi dekaloga niso bile deležne posebnega pravnega statusa.

Na nekaterih mestih v rabinski literaturi sicer lahko beremo razprave rabinov, ki dekalog hierarhično postavljajo nad ostale zapovedi (mitzvot), vendar nikoli v smislu

ekskluzivnosti. V Midrash Rabbah (The Song of Songs) lahko najdemo sledečo primero:

"Just as in the sea between every two large waves there are small waves, so between every commandment and the next one (on the tablets) the sections and minutiae of the Torah were written" (Midrash Rabbah (The Song of Songs) 1983, 246).

Odnos med desetimi zapovedmi in ostalimi določbami je uprizorjen z valovi: večji valovi predstavljajo zapovedi dekaloga, medtem ko manjši valovi slikajo ostale določbe. S podobo velikih in malih valov rabinsko judovstvo slikovito predstavi "naravno" povezanost enih in drugih. Vsaka izmed desetih besed namreč, kakor smo že omenili, kliče po definiciji. Soodvisnost lepo predstavi naslednja rabinska legenda (Midrash Rabbah (The Song of Songs)):

"The commandment itself went in turn to each of the Israelites and said to him, 'Do you undertake to keep me? So many rules are attached to me, so many penalties, so many precautionary measures, so many regulations are attached to me, so many relaxations and rigours; such-and-such a reward is attached to me.' He would reply, 'Yes, yes,' and straightway the commandment kissed him on the mouth, and taught him Torah." (Midrash Rabbah (The Song of Songs) 1983, 22.)

Vprašanje, ki ga vsaka od zapovedi v obliki poljuba zastavi Izraelcu, se glasi: se zavedaš, da hkrati z menoj sprejemaš še nešteto drugih določil? Vprašanje razkriva, da deset "načel" ne smemo razumeti ekskluzivno, v smislu razumevanja Filona Aleksandrijskega. Dekalog ne predstavlja detajlnega zakonika, temveč temeljna vodila in zahteve, pogoje zaveze. Predstavlja zunanjo mejo, na katero je potrebno biti pozoren, da se vez med Bogom in človekom ne pretrga. Zapovedi so postavljene v splošnih okvirjih, brez podane definicije in dodatnih utemeljitev, zato jih je mogoče pravilno in celostno razumeti šele v kontekstu celotnega pravnega korpusa Hebrejskega Svetega pisma. Dekalog in

"nešteeto drugih določil" šele skupaj tvorita enoto, ki jo danes imenujemo judovstvo. Brez "nešteeto drugih določil" dekaloga ni mogoče razumeti ali umestiti v judovsko misel. V rabinski literaturi je moč najti še druga besedila na temo desetih zapovedi, zelo redka pa so mesta, v katerih bi rabini dekalog posebej izpostavljali kot središče zakonodaje s Sinaja, ostali množici določil Postave pa odrejali prodrejeno mesto, kot je učil npr. Filon iz Aleksandrije (Klun 2003, 23).

SKLEP

Po umeščenosti v svetopisemsko zgodbo in po svoji vsebini je dekalog eden izmed poglobitnejših tekstov judovske in krščanske vere, ki daleč presega svoje izvorno poreklo. Ne bi bilo napak, če bi si za lažje izražanje izposodili poslovenjen latinski izraz in ga imenovali kar izpovedni obrazec, "kredo" Izraela. "Deset besed" so v času drugega templju vsako jutro recitirali pred "Poslušaj, Izrael!" (5 Mz 6,4–9), ki velja danes za povzetek oz. veroizpoved judovstva. Dekalog je ljudstvo slišalo iz Božjih ust in čeprav le vrstice 2 Mz 20,3–6 predstavljajo direktni govor Boga, se za celoten govor pojmuje, da so to Gospodove besede (prim. 5 Mz 4,10–13; 5,22).

Izvoljeno ljudstvo dekaloga ni prejelo kot monolog, oktroirano Božjo voljo, temveč kot zavezo, vzajemnost, ki daje pravice in dolžnosti obema zaveznima strankama. Prav forma zaveze je tista oblika odnosa, preko katere Gospod stopil v zgodovino Izraela in se, v očeh Mojzesove vere, zakonitostim zaveznega odnosa podredi celo sam. Ob vsem tem pa je bila upoštevana tudi Izraelova svobodna volja, čeprav se morda ob prebiranju sinajske zgodbe zdi, da se drugače, kakor je opisano, ljudstvo sploh ne bi moglo ravnati. "Glej, danes sem položil predte življenje in srečo, smrt in nesrečo"⁸ (5 Mz 30,15), so besede Gospoda, ki pušča svobodo. Vendar Bog hkrati svari: "Izberi torej življenje, da boš živel" (5 Mz 30,19). Živeti pa pomeni ljubiti GOSPODA, svojega

Boga, hōditi po njegovih poteh in izpolnjevati njegove zapovedi, zakone in odloke, ki so osredinjeni na dekalogu, kot temeljni listini zaveze. Identiteta judovstva se namreč ni oblikovala preko abstraktnega filozofskega diskurza in metafizičnih akrobacij, ampak najprej preko zgodovinske zavesti o božji bližini, izpričane v zgodbi o rešitvi iz Egipta in o razodetju Postave na Sinaju. Dekalog ni sui generis zgolj zaradi vsebine – dekalog niti ne predstavlja najvišje moralne drže antičnega Izraela (prim. 5 Mz 10,19; 16,20) –, niti zaradi dejstva, da je (prikazan kot) napisan z Božjim prstom, temveč predvsem zaradi redaktorske umeščenosti v svetopisemsko narativo.

Nekaj stoletij kasneje je Jezus Nazarečan na vprašanje pismouka o tem, katera je prva od vseh zapovedi, odgovoril:

"Prva je: Poslušaj, Izrael, Gospod, naš Bog, je edini Gospod. Ljubi Gospoda, svojega Boga, iz vsega srca, iz vse duše, z vsem mišljenjem in z vso močjo. Druga pa je tale: Ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe. Večja od teh dveh ni nobena druga zapoved." (Mr 12,29–31.)⁹

"Ljubi Gospoda, svojega Boga" v kontekstu dekaloga predstavlja povzetek prvih petih zapovedi, ki se nanašajo na odnos do Boga in "Ljubi svojega bližnjega kakor samega sebe", ki izhaja iz zadnjih petih zapovedi, odnosa do sočloveka (Flusser 1990, 225.228–229).

Vendar, ali to preprosto pomeni, da smemo celotno Postavo skržiti na dekalog? Ali v Jezusovem primeru celo na vsega dve zapovedi? S slikovitimi pripovedmi, ki so jih stoletja nazaj uporabljali judovski učenjaki, smo pokazali, da med desetimi Božjimi "besedami" in ostalimi pravnimi določbami vladala globoka vzajemnost, simbioza, sobivanje. Namen desetih besed ni v zmanjšanju spoštovanja in veljave ostalih določil. V tem smislu je posebej zgovorna rabinska legenda o poganu, ki je prosil rabija po imenu Hilel, da bi ga naučil celotno Postavo. In sicer medtem, ko bi on sam stal na eni sami nogi. Hilel je iziv sprejel in mu odgovoril, da lahko celotno Postavo povzamemo z zlatim pravilom (prim. Tob

4,15), nato pa dodal: "Vse ostalo so komentarji. Pojdi in jih preuči!"

Kakor Hilel niti za trenutek ni pomislil, da bi pogan lahko izpolnil Postavo medtem, ko bi stal na eni nogi, tj. s poznavanjem ene same zapovedi (povzetka), tako tudi Postave ni mogoče izpolniti s poznavanjem samega dekaloga. Dekalog predstavlja zunanjo mejo, ki zagotavlja, da v družbi ne zavlada kaos. Predstavlja splošne okvirje brez podane definicije in dodatnih utemeljitev. Zapovedi dekaloga so naslovljene na vsakega posameznika in veljajo ne glede na družbeni položaj in v vseh okoliščinah. A če jih želimo razumeti v judovskem okviru, moramo upoštevati Hilelov ukaz, tj. preučiti moramo "vse ostalo", pri čemer besedna zveza ne zajema "le" celotne množice pravil in določb, raztresenih po celotni Postavi, temveč Postavo samo. Kljub dejstvu, da je dekalog le ohlapno povezan z narativnim kontekstom, je upoštevanje pripovedne zgradbe, sinajske perikope, kjer se dekalog danes nahaja, kakor tudi celotne Postave, temeljenega pomena za njegovo pravilno interpretacijo.

REFERENCE IN LITERATURA

- Aaron, H. David. 2006. *Etched in Stone: The Emergence of the Decalogue*. New York: T&T Clark.
- Albeck, Shalom. 1990. The Essence of Religious Faith. V: Ben-Zion Segal in Gershon Levi, ur. *The Ten Commandments in History and Tradition*, 261–289. Jerusalem: Magnes.
- Biblia Hebraica Stuttgartensia. 1997. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.
- Cassuto, Umberto. 1983. *A Commentary on the Book of Exodus*. Jerusalem: Magnes Press, Hebrew University.
- Chaney, L. Marvin. 2004. 'Coveting Your Neighbor's House' in Social Context. V: William P. Brown, ur. *The Ten Commandments, The Reciprocity of Faithfulness*, 302–317. Louisville, London: Westminster John Knox Press.
- Childs, Brevard S. 1979. *Exodus*. London: SCM.
- Collins, R. F. 1992. Ten Commandments. V: D. N. Freedman, G. A. Herison in A. B. Beck, ur. *Anchor Bible Dictionary* (VI), 383–387. New York: Doubleday.
- Dozeman, B. Thomas. 2009. *Commentary on Exodus*. Grand Rapids, Mich.: W.B. Eerdmans Pub. Co.
- Durham, J. I. 1987. *Exodus*. T. Nelson, cop.: Nashville.
- Flusser, David. 1990. The Ten Commandments and The New Testament. V: Ben-Zion Segal in Gershon Levi, ur. *The Ten Commandments in History and Tradition*, 191–218. Jerusalem: Magnes.

Greenberg, Moshe. 1972. Decalogue. V: Cecil Roth in Geoffrey Wigoder, ur. *Encyclopaedia Judaica* (Vol. 5), 1435–1446. Jerusalem: Keter.

– – –. 1990. The Decalogue Tradition Critically Examined. V: Ben-Zion Segal in Gershon Levi, ur. *The Ten Commandments in History and Tradition*, 83–119. Jerusalem: Magnes.

Harrelson, J. Walter. 1962. *Ten Commandments*. V: George Arthur Buttrick, ur. *The Interpreter's Dictionary of the Bible* (Vol. 4), 569–573. Nashville: Abingdon.

Heschel, Abraham Joshua. 2007. *Heavenly Torah: As Refracted Through the Generations*. New York: Continuum.

Hyatt, J. Philip. 1971. *Exodus*. London: Oliphants.

Jacob, Benno. 1923. The Decalogue. *The Jewish Quarterly Review* 14: 141–187.

Klun, Klemen. 2003. Dekalog v judovski in krščanski filozofiji. Doktorska disertacija. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.

Lauterbach, Z. Jacob, ur. 2004. *Mekhila de-Rabbi Ishmael*. Philadelphia: The Jewish Publication Society.

Nielsen, Eduard. 1968. *The Ten Commandments in New Perspective: A Traditio-historical Approach*. London: SCM Press.

Nelson, W. David, ur. 2006. *Mekhila de-Rabbi Simeon ben Yohai*. Philadelphia: The Jewish Publication Society.

Pedersen, Johannes. 1946. *Israel, its Life and Culture*. London: Oxford University Press.

Pinosa, Ana Jurca. 2003. Dekalog: teološko-pravni vidik. Diplomsko delo. Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani.

Pleins, J. David. 2001. *The Social Visions of the Hebrew Bible: A Theological Introduction*. Louisville (Kentucky): Westminster John Knox, cop.

von Rad, Gerhard. 1975. *Old Testament theology*. London: SCM Press Ltd.

Ratzinger, Joseph. 2007. *Jezus iz Nazareta*. Ljubljana: Družina.

Rofé, Alexander. 1990. The Tenth Commandment in the Light of Four Deuteronomic Laws. V: Ben-Zion Segal in Gershon Levi, ur. *The Ten Commandments in History and Tradition*, 45–65. Jerusalem: Magnes.

Sarfatti, Gad B. 1990. The Tablets as Symbol of Judaism. V: Ben-Zion Segal in Gershon Levi, ur. *The Ten Commandments in History and Tradition*, 383–418. Jerusalem: Magnes.

Ska, Jean Louis. 2006. *Introduction to Reading the Pentateuch*. Winona Lake: Eisenbrauns.

Stamm, Johann Jakob. 1967. *The Ten Commandments in Recent Research*. London: SCM Press.

Sveto pismo Stare in Nove zaveze. 2005. Slovenski standardni prevod iz izvornih jezikov: študijska izdaja. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.

Urbach, Ephraim E. 1990. The Decalogue in Jewish Worship. V: Ben-Zion Segal in Gershon Levi, ur. *The Ten Commandments in History and Tradition*, 161–189. Jerusalem: Magnes.

Weinfeld, Moshe. 1990. The Uniqueness of the Decalogue and Its Place in Jewish Tradition. V: Ben-Zion Segal in Gershon Levi, ur. *The Ten Commandments in History and Tradition*, 1–44. Jerusalem: Magnes.

– – –. 1991. *Deuteronomy 1–11*. New York: Bantam Doubleday Dell.

1. 5 Mz 4,13; 10,4.

2. Strinjati se moramo z Nielsenom, ki trdi, da nobena od tradicionalnih delitev ni absolutna in "nad kritiko": "None of the traditional attempts to divide the text in its existing form into ten commandments is wholly above criticism. Most of the difficulties arising in connection with the actual number ten can be solved by applying historical or form-critical principles. Yet it can cause no surprise that it has sometimes been called in question whether Ex. 20 and Deut. 5 really were intended as a decalogue" (Nielsen 1968, 12).

3. Prim. <http://www.bible-researcher.com/decalogue.html>.

4. Filon Aleksandrijski in Jožef Flafij sta trdila, da je 2 Mz 20,2 (=5 Mz 5,6) splošni uvodni obrazec, ki stoji zunaj oštevilčenja.

5. Lauterbach (Tractat Bahodesh 8, 262) dojema Mekilto kot "one of the older tannaitic works".

6. Zapovedi v obliki diptiha (dve na vrhu zaobljeni kamniti tabli) začnejo prvi upodabljati kristjani. V 16. stoletju namreč popolnoma zasedi vse zgodnejše oblike upodobitev, kot npr. dve (pravkotni) tabli, zvitek ipd. V Judovskih upodobitvah se takšna upodobitev ne pojavi vse do srednjega veka. Od 13. stoletja dalje se začne dekalog v obliki diptiha pojavljati v judovskih rokopisih, v 15. pa tudi že na oz. v skrinjah zaveze – kot simbol judovske vere. Za več glej: Gad B. Sarfatti, *The Tablets as Symbol of Judaism, The Ten Commandments in History and Tradition*, 383–418.

7. "Actually, the Jewish Sages distinguished between the first five Commandments, which were addressed to the Israelites alone, and therefore use the Tetragrammaton – and the last five Commandments, which were addressed to the nations of the world, and therefore do not mention God's name" (Weinfeld 1990, 34.)

8. Predlagana razdelitev dekaloga na dve skupini po pet zapovedi ni edina možna in sprejeta: "At first sight a division of the commandments into two groups of five might seem the most suitable. But one this hypothesis, if we take as our basis the present form of the decalogue the first table would have to contain 139 verbal units while 24 would have to suffice for the second." (Nielsen 1968, 33.)

9. Stavki dekaloga so v večini sestavljeni iz negativnih zapovedi oziroma prepovedi. Te so sestavljene iz nikalnice, močnega negativnega členka, ki mu sledi aktivni glagol v indikativu, drugi osebi ednine imperfekta. Le četrta in peta zapoved, ki začneta svojo formulacijo z velelnikom, sta izraženi v pozitivni obliki.

10. Glej Weinfeld 1990, 11.

11. Besedilo je prevedel Klemen Klun za namene svoje doktorske disertacije z naslovom *Dekalog v judovski in krščanski filozofiji*.

12. "It will undoubtedly have been discerned that I consider the tablets of the Ten Commandments a literary fiction" (Aaron 2006, 325).

13. Pomembno je zavedanje, da gre pri vseh rekonstrukcijah v bistvu za spekulacijo. John I. Durham o rekonstrukcijah zapiše: "All such attempts are of course speculation; even though the assumption of an original list of very brief commands is probably a correct one ..." (Durham 1987, 280)

14. "Each of the biblical versions of the Ten Commandments is postexilic in its present form" (Collins 1992, 384).

15. "... the Decalogue, as well as other law codes in the Hebrew Bible, are the product of didactic and reflective activity

- by scribes and that they are constructed in conjunction with the narrative" (Dozeman 2009, 461). Glej opombo št. 20. " ... original form had been gradually worked over and expanded ..." (Weinfeld 1990, 6).
16. Glej: Mendenhall, G. E. 1954. *Law and covenant in Israel and in the ancient near east*. Biblical Archaeologist. 17: 26–46, 49–76. Online: http://home.earthlink.net/~cadman777/Law_Cov_Mendenhall_TITLE.htm.
 17. Prim. 2 Mz 20,23; 23,24; 34,14,17; 3 Mz 19,4; 26,1; 5 Mz 4,15sl., 6,14; 12,29–31, pog. 13, 17,2–7.
 18. Prim. 3 Mz 5,22; 19,12.
 19. Prim. 2 Mz 23,12; 31,14–15; 34,21; 35,1–3; 4 Mz 15,32–36.
 20. Prim. 2 Mz 21,15,17; 3 Mz 19,3; 20,9; 5 Mz 21,18sl.; 27,16.
 21. Prim. 2 Mz 21,12; 3 Mz 24,21; 4 Mz 35,30; 5 Mz 19,11–13; 27,24.
 22. Prim. 3 Mz 18,20; 20,10; 5 Mz 22,22sl.
 23. Prim. 2 Mz 21,16,37; 3 Mz 19,11; 5 Mz 24,7.
 24. Prim. 2 Mz 23,1, 5 Mz 19,16–21.
 25. Moshe Weinfeld glede interpretacije prepovedi kraje zapiše: "The rabbinic Sages took 'You shall not steal' in the Decalogue to refer to the theft of persons – kidnapping." (Weinfeld 1990, 2.)
 26. Zapovedi dekaloga niso edinstvene v Svetem pismu, najdemo jih raztresene in drugače formulirane po vsej Stari zavezi. Vsaka lahko najde svojo vzporednico, vendar je dekalog dosegel poseben status v tradiciji in kot celota ne najde nobene vzporednice, ki bi ustrezala njegovi celostni obliki (Childs 1979, 395–399; Weinfeld 1990, 15sl.)
 27. "During the Second Commonwealth, the Ten Commandments were read together with the Shema every day in conjunction with the daily morning sacrifice" (Weinfeld 1990, 29).
 28. "Nekoč smo pred molitvijo vedno recitirali še deset zapovedi. Zakaj jih danes ne recitiramo več? se je spraševal v sinagogi ob tiberijskem jezeru konec III stoletja rabin Samuel b. Nahmanija. Zato, da bi krivoverci in odpadniki ne imeli povoda za trditev, da je Mojzes na Sinaju prejel samo teh deset zapovedi in nič drugega." (Klun 2003, 3.) K. Klun kot vir navede: Palestinski Talmud [TP] Brakot 2,31 3a.
 29. Ephraim E. Urbach navaja, da bi krivoverstvo "Minim" lahko predstavljali kristjani (Urbach 1990, 170sl.). Po drugi, verjetnejši teoriji je teoretični izvor herizije predstavljala uporniška skupina pod vodstvom Koraha, ki je trdila, da sta Mojzes in Aron svoje zakone pripisala Bogu (Urbach 1990, 176sl.).
 30. Besedilo je prevedel Klemen Klun za namene svoje doktorske disertacije z naslovom *Dekalog v judovski in krščanski filozofiji*. Kot vir navede: TB Šabat 88b–89a.
 31. Načelo, temeljna Božja zahteva, princip, vodilo.
 32. Glej znanstveni prispevek dr. Janeza Marolta z naslovom *Primerjava med Hamurabijevim zakonikom, Pentatevhom/ Peteroknjižjem in zakonikom XII plošč*.
 33. Njegovo mesto je bilo v pravnem zboru ob mestih vratih, kjer so mestne starešine izvajale sodno oblast (prim. Rut 4,1sl.; 5 Mz 19,12; 21,1sl.; 22,15; 25,7).
 34. "At the same time it should be pointed out that the Decalogue does not include any generalized or abstract moral laws such as 'Love your neighbor' (Lev. 19. 18), 'Befriend the stranger' (Deut. 10. 19) or 'Justice, justice shall you pursue' (Deut. 16. 20). Hence there is no justification for the statement that the Ten Commandments represent the highest moral achievement of ancient Israel." (Weinfeld 1990, 11.)
 35. "It is likewise a mistake to think of the Ten Commandments as being law or a law code. They certainly do not comprise a law code, for they are not comprehensive enough for that: they deal with general principles rather than with detailed cases, and they specify no punishments." (Hyatt 1971, 207.)
 36. Za več glej: Urbach, Ephraim E. 1990. The Decalogue in Jewish Worship. V: Ben-Zion Segal in Gershon Levi, ur. The Ten Commandments in History and Tradition, 161–189. Jerusalem: Magnes.
 37. "Kljub osebni veri in jasni narodni zavesti Filon v svojih spisih o Mojzesovi Postavi grškemu nralcu sistematično onemogoča, da bi le-ta izvedel kaj bolj konkretnega o zgodovini starega Izraela, o Izraelovih kraljih in Jeruzalemu; celo o Palestini ne. Mojzes je zanj 'Kladejec,' njegovo Postavo pa stalno prikazuje kot univerzalni, vsesplošno aplikativni zakon, ki ni vezan na konkretno deželo, prestolnico in zgodovino Izraelskega naroda." (Klun 2003, 160.) "Prav tako Filon ne omenja in ne citira vseh knjig starozaveznega kanona, ampak se v svojih razpravah osredotoča na Mojzesovo Peteroknjižje, druga svetopisemska besedila vplete le priložnoastno, nekaterih (Izaija, Amos, Mihej, Ezra in Nehemija, Visoka pesem, Kroniške knjige itd.) pa sploh nikdar." (Klun 2003, 161.)
 38. Podobno tudi 5 Mz 11,26–28.
 39. "Thus did the Sages say: All the mitzvot in the Torah are based on two verses: one, 'You shall love the LORD your God' and the second 'You shall love your neighbor as yourself'. Two hundred and forty-eight positive commandments are founded on love of God; for whoever loves the LORD and loves himself will perform them. And all the negative commandments are based on love of one's neighbor, for as long as you are careful about that, you will be obeying the negative commandments. The Torah says, 'You shall have one standard for the stranger and the citizen'. That is why the Sages taught: 'Do not to others what is hateful to you'." (Urbach 1990, 175.)